

այս տեսակէտը եւ ուղղութիւնը. ընդհակառակն. բայց կ'ուզենք նոյն ատեն հաստատել թէ հայ եկեղեցականը, երբ դեռ բոլորովին իր ձեռքն էր իր ժողովուրդին ուսուցումին եւ դաստիարակութեան գործը, նուիրուած էր անոր՝ ոչ միայն հաւատքի եւ բարոյականութեան այլ նաեւ ջերմ ազգայնականութեան ուղիով մը միշտ, իր մտահոգութեանց կշիռին մէջ նոյն դիմին վրայ բռնել վարժուած ըլլալով միշտ կրօնքին և ազգութեան զոյգ նժարները:

Այո՛, որովհետեւ կրօնքն ու կրթութիւնը, ուրիշ բառով՝ հաւատքն ու գիտութիւնը, երկուքն ալ աստուածային յայտնութեան շուրջն են մարդուն մէջ, մին՝ սրտին, միւսը՝ բանականութեան միջոցաւ ծախած անոր հոգւոյն խորը. երկուքն կենք և լոյս, որոնց նուիրուին, ի սկզբանէ անտի հրայրքը եղաւ այս եկեղեցիին, իր ազգին սիրոյն համար զերազանցօրէն:

Մի, սուրբ, ընդհանրական, եւ ստաբիլական. ասոնք են Քրիստոսի եկեղեցիին բուն ստորոգելիները՝ աստուածաբանական իմացութեամբ: Հայ եկեղեցին, իր հինաւուրց ուղղափառութեան իրաւունքով նոյն իսկ, աստուածաբանական տեսակէտով իրաւունք ունի ճանչցուելու յաւէտ այդ տիտղոսներուն ներքեւ, քանի որ հիմնուած է առաքելական քարոզութեամբ և միութեանը՝ սրբութեանը և ընդհանրականութեանը վրայ քրիստոնէական այն հաւատքին, զոր ունէր Քրիստոսի եկեղեցին՝ քրիստոնէութեան առաջին դարերուն մէջ: Բայց իր պատմական նկարագիրը ներկայացնող մակդիրը պէտք է ըլլայ Հայոց, Հայաստանեայց, Հայկական կամ Հայ Ազգային Ուղղափառ Եկեղեցի:

* * *

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՈՒՒՏԻ ՏԱՊԱՆԱԿԸ

1. — Ի՞ր զանազան անունները.

Տապանակը, որու մասին է մեր խօսքը, կը կոչուէր ա) Տապանակ Վկայութեան, պարունակելուն համար Օրէնքի տախտակները՝ իբրեւ վկայ Աստուծոյ կամքին և ժողովուրդի հաւատարմութեան. բ) Տապանակ Ուխտի, ըլլալուն համար ուխտի կամ դաշինքի նշանը՝ կնքուած Աստուծոյ և Իսրայէլի որդիներուն միջեւ. և գ) Ենովայի Տապանակը, ըլլալուն համար Աստուծոյ աթոռը:

2. — Ինչո՞ւ շինուեցաւ Տապանակը.

Կարմիր Ծովէն հրաշալի անցքը որքան որ քաջալերեց նախապէս Իսրայելացիները, բայց յետոյ անապատի ամալութեան մէջ, երբ Մովսէս Սինայի վրայ առանձնացած էր, անոնք լքուած կարծեցին իրենք զիրենք

ու յիշեցին Եգիպտոսի ոսկիէ, արծաթէ և քարէ բազմաթիւ չաստուածները ու անոնց ի պատիւ կատարուած պերճաշուք թափօրները, ու անոնց նմանող աստուած մը պահանջեցին Ահարոնէն: «Եւ ժողովուրդը տեսնելով որ Մովսէս ուշացաւ լեռնէն իջնելու, հաւաքուեցաւ Ահարոնի քով ու բռաւ. Ելի՛ր աստուածներ շինէ մեզի, որ մեր առջեւն են թան. վասնզի չենք գիտեր ի՞նչ եղաւ այն Մովսէսը՝ որ հանեց մեզ Եգիպտոսէն» (Ելք ԼԲ. 1): Ահարոն իրեն մատուցուած օգնելով Եգիպտական Ապիս կովին նմանութեամբ ոսկիէ հորթ մը շինել տուաւ:

Աստուած նախատեսած էր Իսրայելացւոց այս օրինական պահանջը, այն է՝ ունենալ աստուածային ներկայութեան մէկ զգալի նշանը, ու անոնց դատապարտելի կռապաշտութեան այս մեղքը գործելէն առաջ հրամայած էր արգէն՝ չարժական մեհեաններու նմանութեամբ Տապան մը շինել, վանելու համար անոնց մէջէն կռապաշտական ամէն յիշատակ (Ելք ԻԵ. 10-28):

Այդ Տապանը զանազան առարկաներ

պարունակող արկղ մըն էր ու չէր նմաներ Եգիպտացոց այն նուիրական նաւակներուն, որոնցմով Հաստուածներն ու մեռելները կը փոխադրուէին երկնային Նեղոսի վրայէն: Նաեւ չէր պարունակեր կամ չէր կրեր ոչ մէկ աստուածութեան պատկեր, այլ միայն աստուածային ներկայութեան տեսանելի մէկ խորհրդանշանն էր ան:

3.— Տապանակին նկարագրութիւնը .

Տապանակը անփոք կամ աքաբախի փայտէ շինուած էր: Անիկա ունէր երկուք ուկէս կանգուն ($= 1,30 - 1,40$ մեղր) երկայնութիւն, մէկուկէս կանգուն ($= 0,78 - 0,84$ մեղր) լայնք և նոյնքան ալ բարձրութիւն, և զուրսէն ու ներսէն պատուած էր մաքուր ոսկիով: Նոյնպէս ոսկիէ պատուած և զարդով մը շրջանակուած էր անոր ներսի կողմը, ու հաւանական է որ անոր քանդակազարդ պատկները զուրս ցցուած և դէպի վար կախուած ըլլային շրջանակէն: Ուղղահայաց կամ թեթեւօրէն հակած էին Տապանակին անկիւնները: Երկու կողմնակի երեսներուն վրայ, դէպի վերև, չորս անկիւնները ոսկիէ օղակներ աղուցուած էին, որոնց մէջէն անփուտ փայտէ երկու ոսկիապատ ձողեր կ'անցընէին՝ որպէսզի անոնցմով կարելի ըլլար վերցնել Տապանակը: Սողոմոն հտքէն Տաճարին մէջ պահեց այդ ձողերը (Գ. Թագ. Ը. 7-8):

Զուտ ոսկիէ կափարիչ մը կը ծածկէր Քառուրթիւնը, որուն վրայ կը գտնուէին երկու ոսկիէ կռածոյ քերովքէներ, ինչ որ արձաններու արգելքին դէմ օրէնքով արտօնուած միակ բացառութիւնն էր, և այս բացառութիւնը չէր կրնար փնտել ժողովուրդին, քանի որ Տապանակը միշտ ծածկուած կը մնար անոր տեսութենէն:

Կը մնայ գիտնալ՝ թէ ի՞նչ էին իրօք այդ արձանները: Քերովքի բառին ծագումը սեմական է, բայց շատ հաւանական է որ այդ բառը ո՛չ թէ արծիւի թւերով Քերուրթիւն (Kéroubi) նշանակութիւնն ունի, այլ թեաւոր մարդոց այն արձաններուն, զորս եբրայեցիք տեսած էին Եգիպտոսի մէջ: Այդ արձանները կը կարծուի թէ ունէին մարդոց՝ քան եգիպտահաւի կամ բազէի գլխով կուռքերը յիշեցնող թռչունի գլուխներ: Անոնք իրարու կը նայէին դէմ առ դէմ ու իրենց հորիզոնաձև մեծ թւերը

ամբողջովին Քառութեան վրայ տարածուած էին: Իսկ Քերովքները ծնրադիւր էին թէ յտանկայս, դժուար է բան մը ըսել այս մասին: Միայն գիտենք թէ յետոյ Սողոմոնի ձեռքով Տաճարի Սրբութիւն Սրբոցի մէջ զրուած Քերովքները ոտքի վրայ էին, ու չէին նմաներ Տապանակի Քերովքներուն ու մեծ էին անոնցմէ, քանի որ իւրաքանչիւրը ունէր հինգ կանգուն երկարութիւն (Բ. Մնաց. Գ. 13):

4.— Ի՞նչ բանի կը ծառայէր Տապանակը .

Տապանակը բնականաբար սահմանուած էր պահելու իր մէջ Վեկայութիւնօր, այսինքն Օրէնքի տախտակները (Բ. Օրհնփ. 5): Մովսէս հրաման ընդունեցաւ Աստուծմէ՝ վրանին կամ խորանին տակ, ո՛չ թէ ներքը, զնեւ հրաշայի մանանան պարունակող ոսկիէ սափոր մը (Ելի Ժ. 34) և Ահարոնի ծաղկեալ զաւազանը (Թիմ. Ժ. 10): Բայց անապատի յաճախադէպ տեղափոխութեանց ժամանակ հրամայուած էր Տապանակին մէջ զնեւ մանանայի սափորն ու Ահարոնի զաւազանը, ինչպէս կը վկայէ Ս. Պօղոս (Եբր. Թ. 4) ու կը հաստատէ հրէական աւանդութիւնը: Հաւանական է որ հոն կը զրուէր նաեւ Օրինաց Գիրքը, զոր հրամայած էր Աստուած զետեղել նուիրական սպասներուն քով (Բ. Օրհնփ. ԼԱ. 26): Սողոմոն երբ շինեց Տաճարը, այնուհետեւ մի միայն Օրինաց Տախտակները պահուեցան Տապանակին մէջ (Գ. Թագ. Ը. 9):

Տապանակը զլիսաւորաբար սահմանուած էր ընդունիլ Աստուծոյ պատգամները, որոնք կը լսուէին Քառութեան սեղանին և քերովքներուն թեւերուն մէջէն: «Եւ հոն եւ քեզի պիտի հանդիպիմ, ու Քառութեան վրայէն՝ Վեկայութեան Տապանակին վրայի երկու քերովքներուն մէջտեղէն՝ Խոյսէլի որդիներուն համար պատուիրելիքներու մասին պիտի խօսիմ քեզ հետ» (Ելի ԻԵ. 22): Եհովայի ներկայութիւնը յայտնի կ'ըլլար ամպի մը երևումով (Ղևս. Ժ. 2, Թիմ. Ժ. 4): Մովսէս երբ կը տեսնէր ամպը, Վեկայութեան Տապանակին վրայ եղած Քառութեան վերի երկու քերովքներուն մէջտեղէն կը լսէր իրեն հետ խօսողին ձայնը ու ինք անոր հետ կը խօսէր» (Թիմ. Ի. 89): Եւետոյ նոյնպէս խօսեցաւ Աստուծոյ

Յետուին հետ (Յևս. Է. 6-10) և հանդիսաւոր պարագաներուն խօսեցաւ նաև քահանայապետներու հետ:

Քառութիւնը, ուրիմն, անտեսանելի աթոռն էր Աստուծոյ, զոր Հին Կտակարանի բազմաթիւ էջերը կը ներկայացնեն իբրև բազմաժանր երկու քերովրէներու մէջտեղը (Ա. Թագ. Դ. 4, Բ. Թագ. Զ. 2, Դ. Թագ. ԺԺ. 15 և այլն):

5. — Տապանակին պատմութիւնը.

Իսրայելացոց եղիպտոսէ ելլելուն երկրորդ տարուան առաջին ամիսը Մովսէս Վկայութեան Խորանին մէջ զետեղեց Բնութիւնի ձեռքով շինուած Տապանակը ու վարագոյր մը ձգեց անոր տուփէ, ծածկելու համար զայն ժողովուրդի տեսութենէն: Ապա առաջին անգամ տեսնուեցաւ Աստուծոյ ներկայութիւնը յայտնող փառաւոր ամպը, որուն երևումին կամ աներևութանալուն համեմատ Իսրայելացիք կը չուէին կամ կը բանակէին անապատին մէջ: Տապանակին պահապան կտրգուեցան Ղեւիի ցեղէն Կահաթի որդիները (Թիմ. Գ. 30): Ղեւիի ցեղին ու մանաւանդ միւս ցեղերուն պատկանող ընտանիքներու անդամներէն որ եւ է մէկը չէր կրնար ո՛չ կրել զայն և ո՛չ իսկ զպիւլ անոր (Յևս. Գ. 4, Բ. Թագ. Զ. 6, Ա. Մնաց. Ժն. 2): Բանակը շարժելու պահուն Ղեւաացիները վար կ'առնէին Սրբութիւն Սրբոցի ներքին մասը ծածկող վարագոյրը ու անով կը փաթթէին Տապանակը:

Զուելու ատեն առջևէն կը տարուէր միշտ Տապանակը: «Ու Տապանակին չուելու ատենը կ'ըսէր Մովսէս. ելիւր, ո՛վ Տէր, և թող ցրուին քու թշնամիներդ ու տոջեզդ փախուստ տան քեզ ատողները: Ու անոր կենալու ատեն կ'ըսէր. Իսրայէլի հազարաւորներուն ու բիւրաւորներուն զարծիւր, ո՛վ Տէր» (Թիմ. Ժ. 35-36): Տապանակը Իսրայելացիներուն համար Աստուծոյ ներկայութիւնն էր անապատին մէջ:

Անգամ մը անոնք առանց Տապանակին յարձակեցան Ամողեկացոց և Փղշտացոց վրայ, որուն չէր հաւանած Աստուած, ու պարտուեցան Հօրմայի մէջ (Թիմ. ԺԴ. 44-45):

Յորդանանի ջուրերը երկու քիւ բաժնուեցան Տապանակը զետին մէջ մտնելուն պէս, ու ճերը Տիրոջ Ուխտի Տապանակը

կրող քահանաները կ'ան Յորդանանէն ու անոնց ստեղծեց ջամաքին վրայ կոխեցին՝ Յորդանանի ջուրը իր տեղը դարձաւ ու առաջուան պէս իր բոլոր եղերքներուն վրայ քալեց» (Յևս. Դ. 18): Ապա Յետուի հրամանով եօթն օր շրջեցուցին զայն երկքովի բոլորտիքը ու ինկան անոր պարիսպները (Յևս. Զ. 6-16):

Շատ չանցած՝ Տապանակը կեցաւ Սիւքեմի մօտ, Դեբաղ և Դարիզին լեռներուն մէջտեղ, օրինապահներուն և օրինադանցներուն ուղղուած օրհնութեանց և անէծքներու վեհապանծ տեսարանի պահուն (Յևս. Լ. 33):

Սելով⁽¹⁾, Եփրեմի ցեղին մէջ, զրեթէ երեք դար բնակավայրը եղաւ մեծ քահանայապետին, ու հոն պահուեցաւ նաև Ուխտի Տապանակը, Վկայութեան Խորանին ներքե, որ հաստատուն կը մնար իր տեղը, և միայն Տապանակը զուրս կը հանուէր զինուորական արշաւանքներու ատեն: Հնդիքահանայապետի օրով՝ անգամ մը Փղշտացոց դէմ պատերազմի ժամանակ երբ տարուեցաւ Տապանակը՝ գրաւեցին զայն թըշնամիները, ու տանելով Ազովտոս՝ իբրև պատերազմական աւար զրին Դագոն չաստուածի տաճարին մէջ: Քաղաքին բնակիչները առաջին օրը տեսան որ երեսի վրայ գետին տապալած էր իրենց կուռքը, իսկ երկրորդ օրը՝ ջարդ ու փշուր եղած էր ան Տապանակին առջև: Ասկէ զատ՝ Ազովտոսի բնակիչները ակտայան թանջքի ուռեցքով ու այդ սոսկալի պատուհասը տարածուեցաւ ամբողջ երկրին մէջ: Փղշտացիք եօթն ամիս ուրիշ քաղաքներ (Դէթ, Ակկարոն) շրջեցուցին Տապանակը, բայց երբ տեսան թէ ամէն տեղ Աստուծոյ բարկութիւնը կ'իջնէ բնակիչներուն վրայ՝ որոշեցին ազատել օձիքնին զիրենք պատուհասող այդ աւարէն: Դրին Տապանակը ինչպէս նաև քառութեան նուէրներ՝ նոր սայլի մը վրայ, ու երկու երինջներ լծելով անոր՝ ազատ արձակեցին: Երինջները ուղղուեցան դէպի Յուդայի լեռները: Բնթսամիւսի մէջ Հրեայք խանդավառութեամբ ընդունեցան սայլը, ու վար լիջեցնելով Տապանակը՝ մեծ քարի մը վրայ զրին, ու անոր առջև զօհեցին սայլը քա-

(1) Երուսաղէմի հիւսիսը՝ հառասանց լիովնդրի շախ հետու:

չող երկու երկնքները: Սակայն բառական թուով Բեթսամիւսացիք կհանքերնին վրայ տուին՝ անդդոյլ ակնարկներ ձգելնուն համար Տապանակին վրայ⁽¹⁾: Ասոր վրայ իսկոյն լուր ղրկեցին Կարիթարիմի մարդոց՝ որ դան ու վերցնեն Տապանակը Բեթսամիւսէն (Ա. Թագ. 2.): Վերջիններս զետեղեցին զայն Կաբաայի մէջ՝ Կարիթարիմի⁽²⁾ բարձունքը, և մնաց Տապանակը հոն Սամուէլի դատաւորութեան ամբողջ տեսչութեան: Սաւուղ անոր շնորհիւ փայլուն յաղթանակ մը տարաւ Փղշտացւոց դէմ Մաքմասի⁽³⁾ մէջ (Ա. Թագ. ԺԴ. 18):

Դաւիթ Երուսաղէմի տիրելէն յետոյ ուղեկով միւսնոյն ժամանակ կրօնական կեդրոն ընել իր մայրաքաղաքը՝ Տապանակը բերելու համար Կարիթարիմի Կաբա⁽⁴⁾ քաղաքը գնաց: Դրին նուիրական արկղը սայլի մը վրայ, զոր կը վարէին Ամիւնադարի երկու որդիները՝ Ուզա և Աքիսով: Փառաշուք թափօրի մը մէջտեղէն կը յառաջանար Տապանակը, մինչ «Դաւիթ ու Խաթայէի բոլոր տունը մայր փայտէ շինուած տեսակ տեսակ նուագարաններով՝ քնարներով, տաւիղներով, թմբուկներով, զափերով ու ծնծղաներով Տիրոջ առջև կը կաքաւէին» (Բ. Թագ. 2. 5): Սայլին լըծուած եղները սխալ քայլ մը առին, և Ուզա երկարեց ձեռքը ու բռնեց Տապանակը, բայց մահացաւ անմիջապէս, վասնզի Կահաթի սերունդին պատկանող Ղեւտացիները միայն կրնային զպիլ անոր (Թիմ. Գ. 30): Այս դէպքէն զարհուրած՝ Դաւիթ թողուց Տապանակը Գեթսեի Արդեղովի տունը, ու հոն անիկա օրհնութեան աղբիւր մը եղաւ իր ամբողջ ընտանիքին համար: Երեք ամիս յետոյ Դաւիթ վերցուց Տապանակը այն տեղէն և նոյն հանդիսաւորութեամբ տարաւ զրաւ զայն Սիոն Լեւրան⁽⁵⁾ վրայ իր կանգնած վրանին ներքև:

(1) Յունական բնագիրը կ'ըսէ թէ Յեֆնիայի որդիները ժողովուրդին հետ չուրախանալուն համար մանուամբ պատժուեցան:

(2) Երուսաղէմի հիւսիս-արեւմուտք՝ քաղաքինց քիլոմետր հեռու:

(3) Երուսաղէմի հիւսիս-արեւելք՝ քաղաքինց քիլոմետր հեռու:

(4) Տապանակը 80 արիի չափ ուն մնացած էր. բացի այն կտրն միջոցէն՝ երբ Սաւուղ ուրիշ տեղ մը փոխադրած էր զայն:

(5) Սիոն Լեւր կամ Դաւիթի լազաբը չէ այն լեւ-

Ապա Դաւիթ ըսաւ Նաթան մարգարէին՝ թէ կը տառապի մտածելով որ աւելի ազէկ բնակարան մը ունի ինք քան Աստուծոյ Տապանակը. «Եղեւնափայտէ տան մը մէջ կը բնակիմ ես, մինչ Աստուծոյ Տապանակը վրանի մը ներքեւ կը մնայ» (Բ. Թագ. Է. 2): Այդ պատճառաւ ուղեց տաճար մը շինել Աստուծոյ, և շաղկապն՝ Նաթան մարգարէին եղած յայտնութեան մը համաձայն՝ իր Սողոմոն որդւոյն պահուած էր այդ պատիւը (Բ. Թագ. Է. 13):

Երբ Դաւիթ փախուստ կու տար Արիսողովի առջևէն՝ հրամայեց Սաղովկ քահանային ու Ղեւտացիներուն, որ Սիոն դարձնեն Տապանակը, ու իր տեղը զնեն զայն (Բ. Թագ. ԺԵ. 24-29): Սողոմոն ողջակէզներ և խաղաղական զոհեր մատոյց Ուխտի Տապանակին առջև (Կ. Թագ. Գ. 15), զոր զրա Տաճարի Սրբութիւն Սրբոցին մէջ (Գ. Թագ. Բ. 1-21, Բ. Մնաց. Ե. 7-9):

Մանասէ և Ամոն ամպարիշտ թագաւորները ուրիշ տեղ փոխադրեցին Տապանակը, ետքէն Յովսիա հրամայեց Ղեւտացիներուն՝ Տաճար վերադարձնել զայն ու բնու տեղէն չշարժել այլեւս (Բ. Մնաց. ԼԵ. 3):

Սակայն և այնպէս Երեմիա մարգարէի աղաքարութեան համաձայն Վկայութեան Տապանակը պիտի զաղբէր գոյութենէ. «Ու այն օրերուն՝ երբ դուք բազմանաք ու աճիք երկրի վրայ, կ'ըսէ Եհովան, Տիրոջ Ռիսի Տապանակը պիտի չըսեն այլեւս: Անիկա ո՛չ մէկուն միտքը պիտի գայ ու ո՛չ ոք պիտի յիշէ զայն և պիտի այցելէ անոր» (Երեմ. Գ. 16): Երբ կը մօտենան Բաբելոնի գերութեան օրերը, Երեմիա իր իսկ ձեռքով կ'անյայտացնէ Տապանակը, Վրանին և Խնկոց սեղանին հետ միասին Նաբաւ Լեւրան մէկ քարայրին մէջ պահելով զայն (Բ. Մակ. Բ. 4-8): Այնուհետև չ'երևիր այլեւս Տապանակը՝ ո՛չ Զորաբարկի շինած երկրորդ Տաճարին և ո՛չ Հերովդէս Մեծի շինած երրորդ Տաճարին մէջ⁽¹⁾:

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.

որ, ուր հիմա կը գտնուի Վերնասուցը, այլ այն փոքր լուսն է՝ որ սովորաբար կը կոչուի Ուխտ:

(1) St'e Vigouroux, Dictionnaire de la Bible, ARCHE D'ALLIANCE բառին ներքին: